

CHP Arşivinin Sundukları ve Sunmadıklarıyla: Arşiv Kuyusundan Sağ Salim Çıkmak

EMRE ERKAN*

Cumhuriyet'in yaklaşık olarak ilk çeyrek asrı boyunca, kısa süren iki muhalefet partisi deneyimi — Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası — haricinde tek parti olarak yönetimde olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) arşivi, önce partinin kurumsallaşmasının bir parçası olarak oluşmuş ve bu çerçevede gelişmiş, daha sonra politik iktidarın geçirdiği değişimlerden doğrudan etkilenmiş ve aşağıda değineceğimiz üzere ülkedeki diğer parti arşivleri gibi durumu tartışılmalı hale gelmiştir. Yine de CHP arşivinin Cumhuriyet'in ilk yıllarından özellikle 1950'ye kadar geçen süre zarfında Türkiye'nin politik yapısını anlamak için başvurulması gereken başlıca kaynaklar arasında olduğunu belirtmek isabetli olacaktır. Bu yazıda öncelikle arşiv kavramı kısaca ele alınacak ve sorunsallaştırılacak, ardından CHP arşivi bu çerçevede değerlendirilecektir.

Önce "arşiv" kavramının üzerinde durmak yerinde olabilir. Arşiv kayıtları bireylerin, grupların, kurumların ve devletlerin etkinliklerini kayıt halinde derleyen ve saklayan kamusal ve özel kayıtlar olarak tanımlanabilir. Bu bürokratik özelliği bakımından arşiv fikrinin işlevleriyle birlikte modern dünyanın temel bir parçası olduğunu ifade edebiliriz. Bu işlevler bir taraftan arşivlerin kurumsal, dolayısıyla kurucu olma özelliği ile, diğer taraftan da koruyucu olma özelliği ile ilişkilidir. Bu nedenle Derrida, arşivin hem devrimci hem de geleneksel olma özelliğine işaret eder.¹ Yazı ve kayıt hakkındaki çalışmalarını arşiv kavramına taşıyan filozofun belirttiği üzere kelimenin kökeninde bir taraftan *arkhe* yani başlangıç veya köken fikri diğer taraftan da *arkhon*'ların yani politik anlamda yöneticilerin ikamet ettikleri mekan (*arkheion*) anlamı vardır ki, bu mekan aynı zamanda resmi belgelerin teslim edilebildiği bir yerdir.² Arşiv kavramının mekana ilişkin bir tarafı olduğu gibi daha önemli bir biçimde politik tarafı da vardır; zira teslim edilen belgelerin saklanması yanı sıra yorumlanması, derlenmesi, sınıflandırılması dolayısıyla zamanla doğal bir görünüm kazanan ve hep varmış gibi duran bir kurumsal yapıya bürünmesi gibi bir inşa süreci söz konusudur. Bu bizi Derrida'nın işaret ettiği üzere arşiv politikası bahsine taşır. Ne var ki bu herhangi bir politik mesele değildir, "(...) çünkü hafızanın değilse bile arşivin denetimi olmadan politik iktidar da olmaz".³

Kamuya açık bir arşivin denetlenmesi fikri ise iki tip sınırlılığa işaret eder: seçici birikim ve seçici kalcılık.⁴ Seçici birikimin esasında arşiv politikasının temeli olduğunu

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, emrekan@yahoo.com

1 Jacques Derrida, *Mal d'Archive : Une impression freudienne* (Paris: Galilée, 1995), 19-20.

2 Derrida, *Mal d'Archive*, 12-13; Tacettin Ertuğrul, "Jacques Derrida'nın 'Arşiv Humması'", *Arşivcilikte Yeni Yaklaşımlar Yeni Yöntemler*, yay. haz. Aslı Davaz ve Birsan Talay Keşoğlu (İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ile Beykoz Üniversitesi ortak yayını, 2023), 264.

3 Derrida, *Mal d'Archive*, 15, not 1; Ertuğrul, "Jacques Derrida'nın 'Arşiv Humması'", 368.

4 Martin Bulmer, yay. haz. *Sociological Research Methods: An Introduction* (Hampshire: MacMillan, 1984, 2. Basım), 128-130.

örneğin DP'nin tek parti döneminde biriken toplumsal muhalefeti kendi muhalefetiyle birleştirdiği kuruluş yıllarına ait arşiv belgelerinin izinin henüz olmaması önemli eksikliklerdir.

CHP arşivine dönecek olursak, Cumhuriyet'in kurucu partisinin arşivi de DP arşiviyle benzer bir kaderi yaşamıştır. Önce 1953'te CHP'nin mallarına el konmasıyla birlikte arşivi parti bünyesinden çıkmış, muhtemelen çeşitli defalar yer değiştirmiş ve durumu belirsizleşmiş, daha sonra 12 Eylül 1980 askeri darbesinde partinin kapatılması üzerine arşiv ortadan kaybolmuştur. Darbeyi takip eden yıllarda çok partili hayata yeniden geçilmesiyle, CHP arşivinin akıbeti hem TBMM'de hem de basında gitgide daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır.⁷ Kurumlar arasında dolaşan CHP arşivi nihayet 1990'larda Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne ulaşmıştır.⁸ Ne var ki mevcut CHP arşivinin orijinal arşivin ne kadarı olduğu tartışılan bir konudur.⁹ Örneğin tıpkı DP'nin ilk yıllarının belgelerinin elimizde olmaması gibi CHP'nin de Meclis Grubu tutanakları bir istisna kitap haricinde¹⁰ elimizde değildir. En azından bu küçük örnek bile CHP arşivinin hasarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu ve benzeri başka birtakım eksikliklere rağmen mevcut CHP kataloğunun yine de oldukça önemli bir birikim olduğunu söyleyebiliriz. Bu büyük birikim, Halk Fırkası'nın kurulması ertesinde 23 Teşrinievvel [Ekim] [1] 339 [1923] tarihli partinin Türkiye genelinde teşkilat kurması için İçişleri Bakanlığı'ndan resmi izin istediği belge ile Halk Fırkası'nın isminin Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüştürüldüğüne dair Fırka Meclis Grubu kararının parti teşkilatına duyurulduğu 16 Teşrinisani [Kasım] 1340 [1924] tarihli belgenin de içinde olduğu dosyadan¹¹ başlayarak 1950'lere kadar uzanmaktadır. Yine de her iki uçta da kesin bir tarihlendirmenin çok mümkün olmadığını belirtmemiz gerekir. Tarihlendirmenin kesinlik arz etmemesi hem tahminime göre CHP arşivinin oluşturulduğu dönemdeki dosyalama sisteminden hem de arşivin başına gelenlerden kaynaklanmaktadır. Arşiv kataloğunda belge gruplarını oluşturan dosyalar bazen büyük boyutlara ulaşmaktadır. Üstelik dosya içinde dosyanın başlığından farklı konularda belgelere rastlamak mümkündür. Bu ise CHP arşivinin araştırmacılar için çeşitli sürprizlere yol açan gizemli tarafını oluşturmaktadır. Böyle karışıklıklar ve CHP arşivindeki belgelerin 1950'lerden itibaren seyrelmesi büyük ölçüde iktidardan düştükten sonra yaşadığı ekonomik zorluklar sonucunda parti bürokrasisinin zayıflaması ve 1953'te CHP'nin mallarıyla birlikte arşivine el konması sonrasında arşivin taşınmalarla hasara uğramasından kaynaklanmaktadır.

Bu noktada gündeme gelebilecek bir soru, bu hatırı sayılır büyüklükteki arşivde neleri bulabileceğimiz ve neleri bulamayacağımız olabilir. Hem daha arşiv oluşturulurken seçici birikime hem de çeşitli sebeplerle seçici kalıcılığa maruz bırakılan arşivin araştır-

⁷ Rifat N. Bali, *Bir Kıyımın, Bir Talanın Öyküsü: Hurdaya (S)atılan Matbu ve Yazma Eserler, Evrak-ı Metrukeler, Arşivler* (İstanbul: Libra Kitap, 2018, 3. Basım), 24-35.

⁸ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi* (İstanbul: Boyut Kitapları, 1999, 2. Basım), 274-278.

⁹ Bali, *Bir Kıyımın, Bir Talanın Öyküsü*, 24.

¹⁰ Yücel Demirel ve Osman Zeki Konur, *CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002).

¹¹ "Halk Fırkası adının Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilmesi", Cumhuriyet Arşivi CHP Kataloğu, 490-1-0-0/1.1.1.

macıları için birçok eksik parçası var. Örneğin, Varlık Vergisi'nin CHP içinde nasıl tartışıldığına dair belge bulmak Meclis Grubu tutanakları elimizde olmadığından mümkün değil ya da CHP teşkilatının kısıtlı olduğu Doğu vilâyetlerine dair raporlar da oldukça sınırlı sayıda. Yine de siyasal merkezi temsil eden CHP Genel Sekreterliğinin asli bir unsuru olan ve örgüt içi yazışmaları derleyen ve muhafaza eden mevcut CHP arşivindeki belgelerin erken Cumhuriyet dönemi hakkında çalışan araştırmacılar için önemli bir kaynak özelliğini taşıdığını söyleyebiliriz.

Arşivde neler bulunabileceğine dair öncelikle CHP Genel Sekreterliğinin kendi örgütlenmesine değinmek yerinde olabilir. CHP Genel Sekreterliği; ismi, sayısı, sıralaması zaman içinde değişiklik gösteren çeşitli büroları kapsayan bir mekanizmadır. Bu bürolardan her biri Genel Sekreterliğin toplumun nabzını tutma çabasına aracılık etmiştir. Örneğin İstek ve Şikâyetler Bürosu partinin yerel kongrelerinde toplanan dilekleri ve partiye gönderilen dilekçeleri derleyip ilgili bakanlıklara yönlendirirken bürokrasiyi ikinci bir gözle denetleyen ve dikkatli bir yazar tarafından hazırlanması durumunda topluma dair önemli bilgiler içerebilen teftiş raporlarının toplandığı Teftiş Bürosu parti müfettişlerinin ve milletvekillerinin raporlarını yine ilgili bakanlıklara aktarmaktadır. Üzerinde durmak istediğimiz bir diğer örnek olan İş-İşçi ve Birlikler Bürosu ise, tek-parti yönetiminin toplumsal sınıfların uyumunu sürdürmek amacıyla özellikle denetim altında tutmaya gayret ettiği işçilerin durumunu sıklıkla raporlarla incelemektedir. Görüldüğü üzere toplumsal yaşamın birçok alanına ulaşmayı hedefleyen bir parti bürokrasisi söz konusudur. Bu bürokratik mekanizma içinde CHP Genel Sekreterliğinde toplanan belgelerde ağırlıklı olarak partinin merkeziyle taşra örgütlerinin yazışmaları yer almaktadır. Bunun yanı sıra bu taşra örgütlerinin bileşim biçimlerine, bu örgütlerdeki üyelerin birbirleriyle olan ittifak ve rekabetlerine, milletvekili ve belediye seçimlerinin yerel düzeyde gerçekleşme süreçlerine, yerel düzeydeki ekonomik ve toplumsal taleplere veya o dönemde kullanılan isimlerle dileklere, partiye gönderilen dilekçelerde yer alan kişisel taleplere ilişkin belgelere rastlamak mümkün.¹² CHP arşivinin kanımca bir başka önemli tarafı yukarıda eksikliğini belirttiğim DP'nin ilk yıllarına ve özellikle taşra örgütlerine ilişkin önemli bilgiler barındırmasıdır.

Bu noktada arşivdeki belgelerin bize ne sunduğunun, bizim bu belgelerden nasıl faydalanabileceğimizin üzerinde durabiliriz. Yukarıda bahsettiğimiz üzere arşivde bazı olayların belgesini bulmamız mümkün olmayabilir ama aslında daha farklı bir bilgi biçimiyle, toplumsal düzeyde bir bilgiyle karşı karşıya olduğumuzu ifade edebiliriz. Peki, bu toplumsal bilgi neleri içerebilir? Söz konusu olan ağırlıklı olarak bir tek-parti dönemi arşivi olduğu için örneğin yurttaş-devlet ilişkilerinin içeriğine ve gelişimine dair önemli ayrıntılara ulaşmak mümkün olabilir. Bu geniş çerçeveyi farklı yaklaşımlarla daraltabiliriz. Örneğin, yurttaş-devlet ilişkilerinin taşra olarak isimlendirdiğimiz, merkezin dışında kalan kısımlardaki tezahürlerine farklı kuramsal yaklaşımlarla bakmak mümkün olabilir. Benzer bir biçimde tek parti yönetiminin oluşturduğu iktisadi düzenin ülkenin farklı toplumsal sınıfları örneğin işçiler üzerinde ne gibi etkiler doğurduğuna yoğunlaşılabilir. Çok partili siyasal düzene geçiş süreci farklı mekânsal ve sınıfsal boyutlarla ele alınabilir veya örneğin ekteki belgenin gösterdiği üzere yine bu süreçte tek parti döneminin parti teşkilatlarında neden olduğu donukluğun ortadan nasıl kaldırılacağını ve partiler arası rekabet şartları altında bir siyasal parti örgütünün nasıl davranması gerektiğini teşkilatlarına aktarmaya çalışan CHP Genel Sekreterliğinin sosyolojisine

¹² Cemil Koçak, *CHP Genel Sekreterliği (1930-1945)* (İstanbul: Alfa, 2018), 8.

odaklanılabilir. Böylesi büyük bir arşiv kaynağı söz konusu olduğunda örnekler tabii ki çoğaltılabilir.

Bütün bu sunduklarıyla birlikte mevcut CHP arşivinde dikkat edilmesi gereken birtakım unsurların olduğunu belirtmekte yarar var. Bir defa arşiv kaydındaki bilginin de kasten veya sehven yanlış olabileceğini hatırd tutmamız gerekir. Bir diğer unutulması gereken konu, CHP arşivinin seçici birikim ve seçici kalıcılıkla malul olduğudur. Bu maluliyet dolayısıyla aslında ilgilenilen bir konuyla ilintili, arşivde bulunması beklenen farklı bakış açılarına veya fikir devamlılığına rastlanamayabilir. Bu durum ise arşivdeki araştırmacının konunun asıl mecrasından uzaklaşmasına, belgeyi yorumlarken hataya düşmesine yol açabilir. Her iki halde de eldeki bilgileri yorumlarken mümkünse bir başka kaynak grubuyla kontrol grubu ilişkisi kurmak sağlıklı olur. Böylelikle birbirini tamamlayan bir bilgi birikimine ulaşmak da mümkün olabilir.

CHP arşivinin (eğer imha edilmedilerse) kayıp parçalarının bir gün ortaya çıkması her zaman ihtimal dahilindedir.¹³ Böyle bir durumda yeni belgeler yeni bakış açıları kazandıracak, merak konusu birçok konu yeniden ele alınacaktır.

---

13 Bu konuda CHP 7. Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu Kasım 2020'de bir açıklama yapmış, CHP arşivine Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nden iki bürokratin kendilerini bilgilendirmesi sonrasında yaptıkları başvuru sonucunda dijital olarak kavuştuklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte Kılıçdaroğlu'nun açıklamasından CHP'ye teslim edilen arşivin halihazırda erişime açık olan arşiv mi olduğu yoksa yeni belgelerden mi oluştuğunu anlamak mümkün değildir. "CHP partinin 1,5 milyon sayfalık kayıp arşivini buldu", <https://www.tv5.com.tr/chp-partinin-15-milyon-sayfalik-kayip-arsivini-buldu>